

Я.А. Гарадніцкі, дац., канд. філал. навук
(Філіял “Інстытут літаратуразнаўства імя Янкі Купалы” Цэнтра даследаванняў
беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі)

ТЭМА ЛЕСУ Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Тэма лесу – адна з самых асноўных, найбольш распаўсюджаных у беларускай літаратуры. Яе можна супаставіць па значнасці з тэмай зямлі, якая для нацыянальнай літаратуры, асабліва класічнай, з’яўляецца прадметам асаблівай увагі. Зямля, лес, поле, луг, рака – гэта тыя асноўныя вобразы-топасы прыроднага асяроддзя, з якімі неад’емна спалучана экзістэнцыйнае існаванне герояў літаратурных твораў самых розных жанраў. Кожны чалавек, нягледзячы на тое, вясковец ён ці гараджанін, судакранаўся неаднойчы ў жыцці з гэтымі праявамі прыроднага свету. Цяжка, мабыць, знайсці і аўтара, які б не звяртаўся ніколі ў сваёй творчасці да тэмы лесу і лясных вобразаў і матываў.

Тэма лесу з яго таямнічасцю, загадкавасцю, неспазнанасцю, і, разам з тым, душэўнай блізкасцю настроям і менталітэту беларуса ўзнікае яшчэ ў даўнія часы. Да яе распрацоўкі мае непасрэдня адносіны фальклор, у творах якога лясному жыццю і лясным жыхарам надаецца істотнае значэнне. Прысутнасць тэмы лесу ў яе разнастайных выяўленнях выразна заяўляе пра сябе ў творах старажытнай беларускай літаратуры. У XVI ст. Міколам Гусоўскім была напісана на лацінскай мове паэма “Песня пра зубра” (“Carmen de statura feritate ac venatione bisontis”), у якой выведзены ва ўсёй велічы вобраз магутнага волата беларускіх пушчанскіх абшараў. У гэтым творы, які атрымаў новае жыццё ў беларускамоўных перакладах напрыканцы XX ст., лес паўстае як вобраз глабальнага значэння, сімвалічнае ўвасабленне прыроднай стыхіі.

Асабліва шырока і шматстайна прадстаўлена лясная тэма ў беларускай літаратуры, пачынаючы з XIX ст., калі пісьменнікі сталі арыентавацца на дэмакратычную чытацкую аўдыторыю, а ў творах з’явіўся герой – прадстаўнік народнага асяроддзя. Значны ўклад у распрацоўку дадзенай тэмы ўнёс Янка Лучына, аўтар паэмы “Паляўнічыя акварэлькі”. Я. Лучына, паэт, які пісаў на трох мовах – беларускай, рускай і польскай, скончыў, дарэчы, Пецярбургскі тэхналагічны інстытут. Тэма лесу знайшла шматбаковае ўвасабленне ў творчасці класікаў беларускай літаратуры – Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча. У паэмах Купалы “Магіла льва”, “Сон на кургане” лес сімвалізуе сабой рамантызаваны, міфалагічна трансфармаваны свет, які супрацьстаіць волі індывідуума. Праз

міфалагічныя вобразы ўспрымаецца лес у вершах Багдановіча. Лес, як блізкая чалавеку прыродная стыхія, яскрава і маштабна выяўлены ў паэме Коласа “Новая зямля”. Дзеянне гэтага твора адбываецца ў лесніковай пасадзе і ў навакольных лясных абшарах. “Новая зямля” – твор аўтабіяграфічны. Паэт, які нарадзіўся ў сям’і лесніка, апісвае лясныя краявіды дэталёва і маляўніча, як свет, для яго родны і блізкі. І ў жыцці Колас заўсёды быў адданы лясному свету, нават і ў паважным узросце вельмі любіў, напрыклад, паходы ў грыбы.

Па-асабліваму загучала лясная тэма ў гады Вялікай айчыннай вайны, калі шырока разгарнулася партызанскае змаганне супраць нямецка-фашысцкіх захопнікаў. “Лясная песня” кампазітара Уладзіміра Алоўнікава, створаная на словы Адама Русака, стала мастацкім помнікам як беларускім партызанам, так і іхняму ахоўніку і прытулку – беларускаму лесу.

У беларускай паэзіі другой паловы ХХ ст. тэма лесу (і шырэй: адносін чалавека з прыродным светам, жыцця на зямлі) становіцца прадметам філасофскага асэнсавання ў лірыцы Аркадзя Куляшова. Трывогай і заклапочанасцю паэта і грамадзяніна наконт зберажэння цывілізацыі прасякнуты вершы з яго кнігі паэзіі “Сасна і бяроза”. Сімвалічныя вобразы сасны і бярозы, якія ўтрымліваюць сваімі каранямі свет, знаходзяцца ў адным шэрагу з такімі маштабнымі вобразамі-канцэптамі выдатнага паэта. як хуткасць, шлях, акіян і інш. Публіцыстычна-завостраным паэтычным словам становіцца на абарону лесу ад людскай прагавітасці і нядбальства Пімен Панчанка. Яго верш “Лясныя воблакі” даў назву кнізе паэзіі, якая выйшла ў 1985 годзе. Такім чынам, актуальнасць лясной тэматыкі, цесна пераплеценай з іншымі вобразамі і матывамі, адлюстроўваецца ў саміх назвах кніг. Дадзеная тэндэнцыя датычыцца не толькі паэзіі. Можна згадаць, напрыклад, раманы “Сасна пры дарозе” і “Вецер у соснах” з ваеннай трылогіі Івана Навуменкі, раман “Пушча” Віктара Карамазова і інш.

Даследаванне шырока прадстаўленай у нацыянальнай літаратуры тэмы лесу магчыма праводзіць у некалькіх кірунках. Нам уяўляюцца перспектыўнымі наступныя падыходы: 1) аналіз вобразаў-сімвалаў (такіх, напрыклад, як вобраз дуба) і іх значэння ў агульнай мастацкай сістэме; 2) вызначэнне функцыянальнай ролі лясных вобразаў і матываў у развіцці сюжэта літаратурнага твора; 3) выяўленне аўтарскага аўтабіяграфічнага падтэксту ў раскрыцці тэмы лесу, абумоўленасці звароту да дадзенай тэмы жыццёвымі акалічнасцямі і светапогляднымі прыярытэтамі пісьменніка.